

CSINK LÓRÁNT

Az állampolgárság szabályozása 1945 és 1950 között Magyarországon

Az állampolgárság kialakulása, fogalma

A modern értelemben vett állampolgárság kialakulása a polgári átalakulás idejére tehető. A valamely területen élő lakosság kérdése már ez előtt is jelentőséggel bírt, nem volt azonban különbség a tényleges és a jogi értelemben vett lakosság között; a feudális közjog alattvalónak tekintett mindenkit, aki valamely állam területén tartózkodott.

Ezen az elképzelésen Rousseau „társadalmi szerződése”¹ változtatott, mely kijelentette, hogy az államhatalmat a társadalom tagjainak szerződése hozza létre, amely szerződéssel a polgárok átruházzák az államhatalom gyakorlását az állami szervekre. Lényegessé vált tehát annak definiálása, hogy kik az államhatalom gyakorlásának forrásai. A társadalmi szerződés hatására a további közjogi fejlődés a jogi értelemben vett lakosságra, az állampolgárokra helyezte a hangsúlyt.

Ezzel összhangban áll a legáltalánosabban elfogadott állampolgársági definíció, mely szerint az állampolgárság közjogi kötelék állam és polgára között. E definíció mellett az állampolgárság fogalmára több meghatározás is született. Tág értelemben az állampolgár fogalmát a természetes személlyel azonosították, szűk értelemben pedig állampolgár az, akit megillet a választójog, és terheli a haza védelmének kötelezettsége. Megint más szerzők az állampolgárságot, mint jogintézményt közelítik meg; ez alapján az állampolgárság azon jogszabályok összessége, melyek az állampolgárság megszerzésének, elvesztésének és az állampolgárság bizonyításának rendjét szabályozzák.²

A XIX. századtól került előtérbe az állampolgársági jogviszony szubjektív eleme, mely az államhoz kötődést domborította ki. Ennek megfelelően szabályozza az állampolgárságot a nemzetközi jog is, amely szerint az állampolgar-

---

¹ ROUSSEAU, JEAN-JACQUES: *Társadalmi szerződés*. Klasszikus Írások, Phönix Oravetz, Budapest, 1947.

² Lásd bővebben Besnyő Károly (szerk.): *A magyar állampolgárság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 19. p.

ság az a jogviszony, mely jogilag megerősíti a természetes személyeknek, az individuuumoknak az államhoz való tényleges kötődést.³

Az állampolgárság jelentőségét tovább fokozta az emberi jogok elismerése és csoportosítása. Egyes jogokat az állam valamennyi területén élő személynek biztosít, más jogokat (választójog, közhivatal viselése, szociális jogok stb.) azonban csak azoknak, akiket hozzá közjogi kötelék fűz. Kiemelkedett az állampolgárok speciális helyzete, egyes kötelezettségek csak őket terhelik, egyes jogoknak csak ők az alanyai.⁴

Az állampolgárság szabályozásának fejlődése Magyarországon

A társadalmi szerződés gondolata hamar eljutott Magyarországra, az állampolgársági szabályozás kialakításának igénye először a reformkorban, a XVIII. században merült fel. Kiemelkedő volt Hajnóczy József és Szalay László munkássága, akik a magyar jogirodalomban elsőként foglalkoztak az állampolgársággal. A XIX. század elejétől felerősödött a kodifikációs igény, 1844-ben honosítási, 1847–48-ban egységes szerkezetű állampolgársági törvényjavaslat került az Országgyűlés elé. A politikai akarat adott volt a haladó szellemű javaslat elfogadásához, ám a Szabadságharc kitörése megakadályozta a törvényerőre emelkedést.

A kiegyezésig nem lehetett szó állampolgársági törvény alkotásáról, mivel bizonytalan volt Magyarország közjogi helyzete, szuverenitása, amelyek szükségesekek lettek volna az állampolgársági jogviszony tisztázásához. Így az egységes törvény kialakítása több mint harminc évet váratott magára, míg megszületett az első állampolgársági törvény, az 1879. évi L. tc. (továbbiakban: 1. Áptv.) A törvény jól tükrözte a dualizmuskori viszonyokat, a maga korában korszerű jogalkotásnak minősült. Szabályozta az állampolgárság megszerzésének [2. és köv. §§] és elvesztésének [20. és köv. §§] eseteit, a „törvény szelleme” segített meghatározni az állampolgársági jogviszony tartalmát.

A törvény minőségét jelzi az is, hogy majdnem 70 éven át hatályban maradt, és az első jelentősebb módosítást is csak a megalkotását követő 45 évvel később kellett meghozni. Az I. világháborút követően azonban megváltozott Magyarország területe, és ehhez hozzá kellett igazítani az állampolgárság szabályozását.

A leggyakrabban használt meghatározás szerint az állam valamely terület és lakosság feletti főhatalom. Államról csak abban az esetben beszélhetünk, ha a három feltétel: államterület, állampolgárok, szuverenitás együttesen megtalálható; ha megváltozik az államterület, ennek megfelelően változtatni kell az állampolgárság szabályozásán is, rendelkezve azoknak a területeknek a lakosságáról,

³ BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog II.* Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 1999. 169. p.

⁴ FÜRÉSZ KLÁRA: Az állampolgárság és a státuszjogok. In: Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I.* Osiris, Budapest, 2002. 214. p.

amelyek régebben az államhoz tartoztak. Ezt tette meg az 1. Áptv.-t módosító 1922. évi XVII. tc., amelynek értelmében az elcsatolt területen élő – és állampolgárságot vesztett – személyek magyar állampolgárságukat kedvezményesen szerezhették vissza.⁵

Megjegyzendő, hogy mivel az állampolgárság szorosan kötődik az állami szuverenitáshoz, kizárólagos belső joghatósági körbe tartozik, így annak elismerését más államok megtagadhatják.⁶ A törvény tehát csak a békeszerződés utáni magyar területekre áttelepülteknél bírt gyakorlati jelentőséggel.

A következő törvénymódosítás 1939-ben született, politikai okok miatt. Bevezette az állampolgárságtól való megfosztás intézményét, mely büntetőjogi jogkövetkezményként működött, szankcionálva egyes államellenes magatartásokat. Politikai töltetű volt az a rendelkezés is, miszerint a külföldi állampolgárság megszerzése automatikusan megszüntette a magyart, ez a szakasz a rendszert ellenző politikai emigránsok ellen irányult.

Politikai célok az állampolgársági jogban

Az állampolgársági szabályok kialakításánál a következő kérdésekre kell választ adni:

1. kiket kíván a jogszabály az államalkotó népesség tagjainak tekinteni,
2. hogyan keletkezhet és szűnhet meg az állampolgárság,
3. melyek az állampolgársági jogviszony sajátos elemei.⁷

Ezekre a kérdésekre nem adható örökérvényű, tisztán jogi válasz, így – mint az a fentiekben is látható – az állampolgársági szabályok kialakítása során a politikai szempontok igen jelentősek, sőt egyes esetekben (különösen a világháború előtt, és közvetlenül utána) kizárólagos jellegűek.

Kisteleki Károly tanulmánya szerint az állampolgársági szabályok kialakítását a diszkrimináció és a jóvátétel szándéka vezette.⁸ A tanulmány diszkrimináción azt érti, hogy a mindenkori politikai (esetleg szellemi, vallási) hatalom a vele szembenállókat nem kívánja az államalkotó népesség tagjának tekinteni, így azokat a közösségből kizárja.

Ez a magatartás egyidős a történelemmel; az ösközösség kizárta soraiból és elűzte a közösségre ártalmas tagokat, a római birodalomban száműzték a mos-

---

⁵ Parragi Mária (szerk.): *A magyar állampolgárságra vonatkozó jogszabályok*. Szemimpex, Budapest, 1993. 43. p.

⁶ Csak jóval később, a Strasbourgi Egyezmény (1997) mondta ki, hogy a „szabályszerű” állampolgárságot más államnak el kell fogadnia. Abban a kérdésben, hogy mi a „szabályszerű”, a Nemzetközi Bíróság esetjoga irányadó.

⁷ RÁCZ ATTILA: *Az állampolgárság*. Budapest, 1998. (kézirat).

⁸ KISTELEKI KÁROLY: *A magyar állampolgárság a XX. században. Állam- és Jogtudomány*, 2000/1–2. 57. p.

tani terminológia szerint államellenes cselekmények elkövetőit, a középkori egyház kiátkozta az eretnek nézeteket vallókat. Ezek többségükben mellékbüntetések voltak más szankciók, tipikusan vagyoneklkobzás mellett.

Az állampolgárság megszüntetése, illetve az attól való megfosztás ennek modernkori formája, ám a rendező elv azonos: kirekeszteni a társadalomból az „oda nem illő elemeket”. Ez a szándék több helyen is megfigyelhető a magyar állampolgárság-történetben.⁹ Ezek közé sorolható az 1. Áptv. azon rendelkezése, mely szerint megszüntette a magyar állampolgárságot a tízévi távollét,¹⁰ amely rendelkezés egyértelműen a Kossuth-emigráció ellen irányult. Szintén ebbe a körbe tartoztak az 1939. évi módosítás rendelkezései, melyekre a dolgot korábbi részében történt már utalás.

A diszkriminatív szabályozás a világháború után is megmaradt, példaként hozható a német lakosság kitelepítése, valamint az a rendelkezés, hogy nem kaphattak állampolgárságot azok a személyek, akik német birodalmi állampolgárságért folyamodtak.

A szabályozás másik motívuma a jóvátétel, amely az állampolgársági rehabilitációt jelenti. A politikai változásokkal ugyanis az előző hatalom válik rendszeridegenné, és az új politikai hatalom az „ellenségem ellensége a barátom” elve alapján kötelességének érzi a gondoskodást azokról, akiket az előző hatalom zárt ki a közösségből. Ide sorolható például az 1945-ben született rendelkezés, amely szerint visszakapják állampolgárságukat azok a személyek, akiket demokratikus, szocialista vagy antifasiszta nézeteik miatt fosztottak meg állampolgárságuktól. A jóvátétel intézménye, valamint annak alkalmazása nem kötődik azonban a totalitárius rendszerekhez, arra demokratikus berendezkedésű államok állampolgársági szabályozásában is van példa. A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. tv. állampolgárság-keletkeztető tényállásként ismeri az egyoldalú nyilatkozatot, amellyel az élhet, akit állampolgárságától a múlt rendszerben megfosztottak.

Az állampolgárság fejlődése 1945-től az 1948. évi LX. tv. hatálybalépéséig

A második világháborút követően alapvetően megváltozott a társadalmi, gazdasági élet, az új körülmények, szükségessé tették új, átfogó állampolgársági törvény kialakítását. Az új állampolgársági törvény megalkotásának szükségessége ideológiai kérdés is volt; az Osztrák–Magyar Monarchia, a dualizmus eszme-rendszerétől való elszakadást kellett szimbolizálnia annak, hogy a közjog olyan

⁹ KISTELEKI KÁROLY: A magyar állampolgárság fejlődéstörténete a kezdetektől a rendszerváltásig. In: Harmathy Attila (szerk): *10 éves a doktori képzés az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán*, ELTE ÁJK, Budapest, 2003. 25. p.

¹⁰ Természetesen nem volt megszüntethető az állampolgárság abban az esetben, ha valaki kormánykiküldetésben volt távol tíz évig, büntetőjogi terminológiával ez „jogellenességet kizáró oknak” is tekinthető.

lényeges kérdését, mint az állampolgárság, nem egy 1879-ben született törvény szabályozza.

A kodifikációs munka befejezéséig is szükséges volt olyan jogszabályok (többségében rendeletek) elfogadása, melyek az állampolgárság egy-egy részletkérdését szabályozták. Ezeket a jogszabályokat két csoportra lehet osztani, az egyik csoportba tartozóak kitelepítéssel, áttelepítéssel, a másik csoportba tartozóak az állampolgárságtól való megfosztással foglalkoztak.

Az első csoportba tartozik a magyar–csehszlovák lakosságcserét szabályozó 1946. évi XV. tv. és a magyarországi német lakosság áttelepítéséről szóló 12200/1947 Korm. rendelet. A rendelet meghatározta azt a személyi kört, amelyre alkalmazni kell, így köteles volt áttelepülni az, aki a Volksbund tagja, a népszámláláskor magát németnek vallotta, valamilyen német fegyveres testület stb. tagja volt. A rendelet alkotmányjogi érdekessége, hogy kimondta: a hatálya alá tartozó személyek kötelesek Németországba települni.

Az állampolgárság ugyanis szorosan kötődik az állami szuverenitáshoz, ahogy valamely állam nem adhatja meg egy másik állam állampolgárságát, hasonlóképpen nemzetközi szerződés nélkül nem kötelezhet más államot arra, hogy egyes embereket befogadjon. Bár a Potsdami határozat tartalmazott rendelkezést a nem német területeken élő németek át-, illetve kitelepítéséről, annak nemzetközi jogi megítélése vitatott.

Az áttelepítés hosszú ideig tartott, a rendelet 1950-ig hatályban volt.

A második csoportba tartozó jogszabályok „rendezték” az állampolgárok soraikat, a 9590/1945 ME rendelet visszaadta azok állampolgárságát, akik azt szocialista, kommunista, demokratikus magatartásuk miatt veszítették el, a 9550/1945 ME rendelet pedig hatálytalanította a magyar állampolgárságot szerzett német állampolgárok honosítását. Ez a rendelkezés kollektív módon büntette a német származásúakat, annak ellenére, hogy a honosításoknak csak ritkán voltak politikai indítékai.

A rendelet hatálya nem terjedt ki arra, aki Németországgal fegyveresen szembeszállt, vagy a magyarsághoz való hűség szempontjából nem esik kifogás alá – ők a belügyminisztertől kérhették a honosítás fenntartását. Meglepő az a rendelkezés, hogy ha a belügyminiszter a honosítás fenntartására vonatkozó kérelemre nem válaszol, akkor azt elutasítottnak kell tekinteni; a legtöbb esetben ugyanis a közigazgatás mulasztását a kérelmező javára, nem pedig terhére kell értékelni. Bár kétségtelen, hogy az eljárás állampolgársági ügyekben nem tekinthető államigazgatási eljárásnak, az analógia erre az esetre is alkalmazható.

A későbbi jogalkotás fordulatot vett, mivel már nemcsak a honosítottak, hanem a magyar állampolgárnak született személyek is elveszthették állampolgárságukat, amennyiben „háborús bűnösnek” tekinthetőek. Az 1947. évi X. tv. értelmében magyar állampolgárságától megfosztható az, akit államellenes cselekmény miatt üldöznek, a hazatérésre felhívják, és a felhívástól számított 30 – amennyiben Európán kívül tartózkodnak, 60 – napon belül nem térnek vissza Magyarország területére. A megfosztás a határidő eredménytelen lejártával

hatályosult. A törvény rendelkezéseit nagyrészt fenntartotta az 1948. évi XXVI. tv., sőt, ezekre az esetekre további szankcióként vagyonelkobzást rendelt.

Az 1948. évi LX. tv. a magyar állampolgárságról

A magyar állampolgárságról szóló 1948. évi LX. tv. (továbbiakban: 2. Áptv.) több tekintetben is korszakalkotó jelentőségű volt. Meg kívánta szüntetni a házasságból, illetve az azon kívül született gyermekek állampolgársága közötti megkülönböztetést, az állampolgárság fennállásának, fenn nem állásának vagy megszűnésének igazolása céljából bevezette az állampolgársági bizonyítványt.¹¹ Jelentőségét és korszerűségét bizonyítja az is, hogy az előbbi jogintézményeket azóta is hasonló módon szabályozzák.

A jogalkotó az 1. Áptv. hatályon kívül helyezését annak túlzott politikai jellegével indokolta. Ennek ellenére a politikai töltet a 2. Áptv. megalkotásának körülményeinél is kimutatható, az általános indokolás olyan fordulatokat tartalmaz, mint a „német rabság alóli felszabadulás”, „kizsákmányoló osztályok” és a „Magyar Köztársaság a dolgozó nép állama”.¹²

Az általános indokolás kijelenti továbbá, hogy felszámolja „a tőkés rendszerben a nőekkel szemben megvalósított elnyomást”, ám paradox módon fenntartja a nyílt jogegyenlőtlenséget, a nők ugyanis szinte minden esetben követték férjük állampolgárságát.

Nehezen áttekinthetővé teszi a törvényt a felépítése. A szakaszok sorrendje nem mindig logikus, összetartozó szakaszok (pl. honosítás és visszahonosítás) között többször sokszakasznyi „közbevetés” található.

Állampolgársági törvény leginkább az állampolgárság megszerzésének, elvesztésének szabályaival és az állampolgársági ügyekben való eljárással jellemezhető,¹³ így a dolgozat következő része ezt a rendszert követi.

Az állampolgárság megszerzése

A 2. Áptv. szerint az állampolgárság megszerezhető:

1. leszármazással,
2. házasságkötéssel és
3. honosítással.

A *leszármazáson* a törvény a születéssel és családjogi ténnyel történő állampolgárság-szerzést érti. Megmarad a *ius sanguinis* elvénél, azaz magyar állampol-

¹¹ Besnyő Károly (szerk.): *A magyar állampolgárság*. KJK, Budapest, 1982. 41–42. pp.

¹² Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. Budapest, 1994/III. 240. p.

¹³ FÜRÉSZ KLÁRA: Az állampolgárság és a státuszjogok. In: Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I*. Osiris, Budapest, 2002. 214. p.

gárságot szerez – a születés helyétől függetlenül – az, akinek apja magyar állampolgár [2. § (1) bek. a) pont].

Nem szakít a *ius soli* kiségitő elvként való alkalmazásával; mindaddig, míg külföldi állampolgársága be nem bizonyosodik, magyar állampolgárnak kell tekinteni azt, aki Magyarország területén született, valamint az ismeretlen szülőtől származó, Magyarországon talált gyermeket (21. §).

A leszármazással történő állampolgárság-szerzés többi fordulata megfelel a családjogi tény alapján történő állampolgárság-szerzésnek, ide tartozik az utólagos házasságkötés, a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat és az apaság tényének bírói megállapítása. A törvény azonban nem mondja ki, hogy az állampolgárság ezekben az esetekben a születésre visszaható hatállyal keletkezik, így arra a következtetésre lehet jutni, hogy az állampolgárságot az elismerő nyilatkozat, a házasságkötés ténye vagy a bírói határozat konstitutív módon keletkezteti. Ezáltal azonban mégis fennmarad a megkülönböztetés a házasságon belül és az azon kívül születettek között, mivel az előbbieket születésüktől, az utóbbiak egy későbbi időponttól számítva minősülnek magyar állampolgároknak.

Magyar állampolgár anyja akkor keletkeztetett gyermekének magyar állampolgárságot, ha a gyermek házasságon kívül született, és utólagos házasságkötésre, apai elismerő nyilatkozatra vagy bírói megállapításra nem került sor [2. § (1) bek. c) pont].

Mivel a nő követte férje állampolgárságát, így *házasságkötéssel* állampolgárságot szerzett az a nő, aki magyar állampolgár férfivel kötött házasságot [3. § (1) bek.]. A házasság felbontása és az özvegyiség a megszerzett állampolgárságot nem érintette. Érdekes azonban, hogy a feudális terminológiával szakítani kívánó törvény használta a „*separatio ad toro et mensam*” intézményét, az ágytól és asztaltól való elválasztás – az állampolgárság szempontjából – egy tekintet alá esett a felbontással.

A törvény megreformálta a *honosítás* intézményét. Eltörölte a vagyoni cenzust (az 1. Áptv. a honosítás feltételévé tette ugyanis, hogy a kérelmező szerepeljen az adózók lajstromában) és csak két feltételt hagyott meg: 3 év belföldön tartózkodást, és azt, hogy a honosítás az állam érdekeit ne sértse (4. §). Ez utóbbi feltétel minden állampolgársági törvényben megtalálható, ez testesíti meg a szuverenitást az állampolgársági szabályozásban; senkinek nincs alanyi joga magyar állampolgárságot szerezni.

A 3 évi belföldön tartózkodás feltételét nem kell teljesítenie annak, akinek felmenője magyar állampolgár, vagy ha a honosítást nyomós államérdek indokolja.¹⁴ Az előbbi intézmény kedvezményezettjei elsősorban az elcsatolt területen élő magyar nemzetiségűek voltak, akik már az elcsatolás után születtek (és

---

¹⁴ Ezen esetek a későbbi jogalkotásban is megjelennek, a jogirodalom az előbbit különösen kedvezményes, az utóbbit kivételesen kedvezményes honosításnak nevezi.

így születésükkel külföldi állampolgárságot szereztek), ezáltal a visszahonosítási szabályok rájuk nem vonatkoztak.

A nyomós államérből történő honosítást már az 1. Áptv. is ismerte (ünnepélyes honosítás néven). A 2. Áptv. a honosítás ezen formáját – a többivel ellentétben – nem a belügyminiszter, hanem a kormány hatáskörébe utalta; az indokolás szerint azért, mert ilyen esetekben a „nyomós államérbek” megállapítása több miniszter kompetenciájába tarthat.¹⁵

Honosítással lehetséges volt kollektív állampolgárság-szerzés is, a törvény ugyanis a család egységére hivatkozással úgy rendelkezett, hogy a szülő honosítása kiterjed gyermekire, és annak hozzájárulásával feleségére [8. § (1) bek.]. Részletesebb szabályozást indokolt volna a gyermekek honosítása abban az esetben, ha a honosítást csak az egyik fél kérte. A jogbizonytalanság lehetővé tette ugyanis, hogy például a megromlott házasságban élő férj a felesége beleegyezése nélkül honosítsa gyermekeit, megnehezítve, sőt ellehetetlenítve az anya gyermekekkel történő kapcsolattartása jogának gyakorlását. Szükségesnek mutatkozott volna tehát olyan rendelkezés, amely az ilyenfajta visszaélés lehetőségét kizárja.

Bár a törvény nem az állampolgárság-keletkeztető tényállások között, hanem külön címszóban rendelkezik a *visszahonosításról* (18–20. §§), kétségtelenül ez is az állampolgárság megszerzésének egyik formája. A honosításhoz szükséges hároméves időhatár a visszahonosításra is vonatkozott, kivéve, ha a magyar állampolgárság elbocsátással, távolléttel vagy házasságkötéssel szűnt meg. A visszahonosítás a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, ez alól a szabály alól kivétel, hogy a kormány járt el, ha a kérelmező megfosztás miatt veszítette el magyar állampolgárságát.

Az állampolgárság megszűnése

A 2. Áptv. több tekintetben módosította az állampolgárság megszűnésének módjait. Nem veszítette el állampolgárságát az, aki meghatározott ideig nem tért vissza Magyarországra, valamint megnyílt az út a kettős állampolgárság előtt: nem veszítette el ugyanis állampolgárságát az sem, aki megszerezte valamely külföldi állam állampolgárságát. A 2. Áptv. a következő állampolgárságot megszüntető okokat ismerte:

1. házasságkötés,
2. törvényesítés, atyai elismerés,
3. elbocsátás,
4. megfosztás.

¹⁵ Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. Budapest, 1994/III. 246. p.

A házasságkötés (12. §) és a törvényesítés, atyai elismerés (13. §), mint állampolgárságot megszüntető tényállások a leszármazással állíthatóak párba. Házasságkötésével elvesztette állampolgárságát az a magyar nő, aki külföldi állampolgárhoz ment feleségül, kivéve, ha házasságkötésével nem szerezte meg más állam állampolgárságát. Ehhez hasonló a törvényesítés, atyai elismerés, kivéve, ha a törvényesített, elismert állandó lakóhelye a jogerőre emelkedéskor Magyarországon van.

Mind a házasságkötés, mind a törvényesítés, atyai elismerés esetében az állampolgárság automatikusan megszűnik, nem igényel semmilyen határozatot; ezáltal jogorvoslatra sincsen lehetőség.

Az *elbocsátás* a lemondáshoz hasonlítható, lényeges különbség azonban, hogy az elbocsátásra az állampolgárnak nem volt alanyi joga. Ezt azzal indokolták, hogy „senkinek se legyen módja a magasabb rendű erkölcsi tartalmat nyert magyar állampolgársági köteleket az államhatalom hozzájárulása nélkül, egyoldalúan felbontani”¹⁶.

Elbocsátásra akkor kerülhetett sor, ha a kérelmezőnek nem volt köztartozása, és nem állt büntető ítélet hatálya alatt [14. § (1) bek.]. A 2. Áptv nem fektetett súlyt a hontalanság elkerülésére, nem tartalmazta ugyanis azt a feltételt, hogy a kérelmező külföldön éljen, és rendelkezzen valamely másik állam állampolgárságával (vagy valószínűsítse annak megszerzését). Érdekes továbbá, hogy a törvény büntető ítélet hatályától és nem folyamatban lévő büntetőeljárástól teszi függővé a kérelmezés lehetőségét. Ugyanis legalább akkora jogpolitikai érdek mutatkozik amellet, hogy azok ne tudjanak megválni állampolgársági köteleküktől, akiket bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak, vádolnak, mint hogy azok, akiket már elítéltek.

Az elbocsátás esetében ugyanazt az eljárást kellett alkalmazni, mint honosításnál.

Az állampolgárságtól való *megfosztás* – mint arról már a korábbiakban szó esett – gyakori szankciója volt a XX. századi magyar jogrendnek. Feltételeiről, alkotmányjogi vonatkozásairól a későbbiekben részletesebben lesz szó.

Az állampolgárságot megszüntető okok között a törvény nem szerepeltette a visszavonást, amelyet több állampolgársági törvény azon honosítottakkal szemben alkalmaz, akik állampolgárságukat megtévesztéssel, hamis adatok szolgáltatásával szereztek. Ezekben az esetekben más jogágak szabályai szerint kellett eljárni.

Eljárás állampolgársági ügyekben

A 2. Áptv. az állampolgársági ügyekben való eljárást kizárólagosan a végrehajtó hatalom feladatává tette. Ez ellentétben állt mind a korszakokon átívelő, ko-

---

¹⁶ Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Irományai. Budapest, 1949/III. 249. p.

rábban is bevett gyakorlattal, amely a végrehajtó hatalmon kívül az államfőnek is juttatott szerepet. Ebben az esetben ugyanis az államfő az államot képviseli, annak nevében adja meg a honosítást.

A legtöbb állampolgársági ügy a belügyminiszter hatáskörébe került, a kormány csak egyes kiemelt ügyek (nyomós államérdekből történő honosítás, megfosztottak visszahonosítása) intézésében működött közre. Említést érdemel a honvédelmi miniszter szerepe is: hozzájárulása nélkül nem lehetett a hadköteles korú férfiakat elbocsátani [14. § (2) bek.].

Nagymértékű volt az alsóbb szervek jogköre. A törvényhatóságok, melyekhez a kérelmet intézni kellett, nemcsak formai, hanem tartalmi kérdésekben is dönthettek, esetenként hiánypótlást rendelhettek el.

A honosítás tényéről a belügyminiszter honosítási okiratot állított ki, mely konstitutív módon keletkeztette az állampolgárságot; a honosításhoz nem volt szükség esküre vagy fogadalomra.

Fogyatékosága a törvénynek, hogy a jogorvoslatra még formai okok, vagy abszolút eljárási hiba esetén sem adott lehetőséget, arról semmilyen tekintetben nem tett említést.

A megfosztás, mint büntető rendelkezés az állampolgársági jogban

Az állampolgárságtól való megfosztásra már több helyen utalt a dolgozat, jelen fejezet a 2. Áptv. megfosztásról rendelkező részeinek alkotmányjogi jellemzőiről értekezik.

A törvény az állampolgárságtól való megfosztás két esetét ismerte, így megkülönböztethetjük a megfosztás „alapesetét” és „minősített esetét”.

Az első fordulat alapján a belügyminiszter megfosztotta állampolgárságától azt, aki engedély nélkül más állam közszolgálatába lépett (16. §). Ez a szabály lényegesen szigorúbb az 1. Áptv.-ben található rendelkezésnél, mivel az alapján csak akkor lehetett a megfosztás szankciójával élni, ha a magyar állampolgár a külföldi kapcsolatát felhívásra nem számolta fel.

A 2. Áptv. ezen rendelkezéséből kitűnik, hogy a külföldi állammal létesített közszolgálati jogviszony létesítését hűtlenségnek tekinti, és ebben az esetben nemzetvédelmi rendelkezésként helye van a megfosztásnak. A törvény azonban nem vette figyelembe, hogy a közszolgálati jogviszony széleskörű, így elképzelhető olyan eset, amikor az nem veszélyezteti a magyar állam érdekeit, így az „elkövető” sem vét az állampolgári hűség ellen. Szintén figyelmen kívül hagyta a törvény, hogy a közszolgálati jogviszonyt baráti vagy ellenséges állammal létesítették, holott az eset megítélését ez is befolyásolhatja.

A törvény további két esetet sorol fel, melyek az állampolgárságtól való megfosztás alapjául szolgálhattak; a külföldi szervezettel való politikai kapcsolattartást és az illegális külföldre távozást (17. §).

Ezen utóbbi esetek tekinthetők a megfosztás „minősített eseteinek”, mivel a kormány járt el, kiterjedhetett a családtagokra is (abban az esetben is, ha Magyarországon tartózkodtak!), és egyidejűleg vagyonek kobzásnak is helye volt. Ez a megoldás nagymértékben hasonlít a feudalizmus idején politikai elítéltek fő- és jószágvesztésére.

A törvény – a megosztott politikai közvélemény ellenére – hatályban tartotta továbbá az 1948. évi XXVI. tv.-t, így megfosztásnak annak esetei szerint is helye lehetett.

Tartalmilag tehát az állampolgárságtól való megfosztás mellékbüntetésként funkcionált államelleni, igazgatás rendje elleni bűncselekményeknél. A megfosztás és a büntetőjogi szankciók között eltérések is találhatók. Ilyen eltérés, hogy a megfosztást:

- nem bíróság rendelte el;
- nincs helye jogorvoslatnak;
- kollektív jellegű, kiterjedhetett családtagokra, nemzetiségekre; valamint
- objektív alapú szankció, nem kíván meg szándékosságot vagy gondatlanságot.

Ide sorolható, hogy 1947 előtt a megfosztást nem törvény, hanem rendelet mondta ki, így nem felel meg a nulla poena sine lege követelményének.

Összességében elmondható tehát, hogy a megfosztás szorosan kapcsolódik a büntetőjogi büntetésekhez, intézkedésekhez, azonban nem biztosította ugyanazokat a garanciákat, mint a többi szankció.

Az 1948. évi LX. tv. „utóélete”

A 2. Áptv. nem állta ki az idő próbáját, hatályba lépését követően hamar módosítani kellett. 1949-ben megszületett az Alkotmány, mely megváltoztatta a közigazgatás struktúráját, így változtatni kellett az állampolgársági eljárás szabályain is.

Szükségessé váltak olyan módosítások is, mint a hontalanság kiküszöbölésének esetei, és a kedvezményes visszahonosítás.¹⁷ Egy átfogó módosítás azonban szétfeszítette volna a 2. Áptv. kereteit, így a jogalkotó egyszerűbbnek látta egy új törvény megalkotását. Az 1957. évi V. tv. indokolása szerint a 3. Áptv. megalkotását a „társadalmi élet új, előzőnél magasabb szakasza” tette szükségessé.

Az új törvény megalkotását szükségessé tette az is, hogy Magyarország belépett az ENSZ-be, és nemzetközi egyezményeket kötött az állampolgárságra vonatkozóan. Ezek közé tartozik az 1957-es New York-i egyezmény (1960. évi 2. sz. tvr.), mely deklarálja, hogy a nő házasságkötéssel nem szerzi meg férje

---

¹⁷ Besnyő Károly (szerk.): *A magyar állampolgárság*. KJK, Budapest, 1982. 43. p.

állampolgárságát, és nem veszi el sajátját, valamint szükségessé tette a kedvezményes honosítást a család egysége érdekében.

A 2. Áptv. jogtörténeti jelentősége nem érte el sem az 1879-es, sem az 1957-es szabályozás jelentőségét, meglátszik rajta a „kodifikálási kényszer”, túlzottan politikai természetű volt, valamint szakmai kívánalmaknak sem felelt meg minden tekintetben. Elvitathatatlan jelentősége azonban, hogy egységes törvényben szabályozta a világháborút követően szerteágazó állampolgársági szabályokat.

LÓRÁNT CSINK

REGULATION ON CITIZENSHIP IN HUNGARY BETWEEN 1945 AND 1950

(Summary)

Citizenship is one of the most interesting parts of constitutional law which defines who construct the population of a country in legal sense. Thus the legislation has dealt with the regulation on citizenship since the early 18th century and has determined the acquisition and loss of citizenship and the relating procedures.

The essay focuses the regulation between 1945 and 1950 and gives general outlook on the earlier Acts.

The aforesaid period of time introduced important alterations to the field of citizenship; after the world war the territory of Hungary had been modified, the regulation of citizenship had become decentralized, in many ways it had been controlled by decrees. The Act on the Hungarian citizenship in 1948 came revolutionary, it standardized the law but in some ways political aspects proved to be severe.

The essay deals with the deprivation of citizenship which was part of the Hungarian legal order until 1993. In most cases deprivation was issued against those who committed felonies against the state, like treason. Thus the institution can be interpreted as secondary punishment of criminal law; however, huge differences can also be made. Deprivation was not ordered by the Court but by the bodies of the executive power, no remedies could be made, was collective (it might have escalated to the family members) and was a sanction with objective basis (neither intentionality nor negligence was required). So it was out of the constitutional guarantees the criminal punishment had.

Although the Act was not in effect for a long time, due to some political and international reasons a new Act was made in 1957, its importance in the field cannot be doubted.